

CULTUURHISTORISCHE NOTITIE AMPHORAWEWEG 20 en 22

I PASPOORTGEGEVENS

<i>Plaats</i>	Leiden
<i>Straat/huisnummer</i>	Amphoraweg 20 en 22
<i>Postcode</i>	2312 KA
<i>Kadastrale aanduiding</i>	LDN.R.1421 en LDN.X.3481
<i>Datering object</i>	Kantoor 1904 en latere aanpassingen Fabriek 1955-58 en latere aanpassingen Woonhuis-kantoor 1927 en latere aanpassingen
<i>Architect/ontwerper</i>	Kantoor: onbekend, M. Laurentius (1908-1980) en A.C. Gathier (1915-1985) Fabriek: N.V. Wernink 's Betonmaatschappij, A.C. Gathier en G. v.d. Vijver Woonhuis-kantoor: J.D. Postma (1890-1962)
<i>Opdrachtgever</i>	Kantoor: firma wed. P.A.W. Wernink en zn. Fabriek: N.V. Wernink's Betonmaatschappij Woonhuis-kantoor: Bataafsche Import Maatschappij
<i>Oorspronkelijke functie</i>	Kantoor, fabriek en kantoor-woonhuis
<i>Huidige functie</i>	Kantoor: leegstand Fabriek: opslag Woonhuis-kantoor: woonhuis
<i>Typologie gebouw</i>	Bedrijfspannen
<i>Bouwstijl</i>	Kantoor: rationalisme/jugendstil, functionalistisch en modern Fabriek: functionalistisch en modern Woonhuis-kantoor: functionalistisch
<i>Pasfoto</i> <i>Bingmaps ca. 2005</i>	

<i>Opsteller omschrijving</i>	Edwin Orsel (Erfgoed Leiden en Omstreken)
<i>Datum</i>	24 augustus 2021

II HERKENNINGSGEGEVENS:

<i>Situering</i>	Opstallen op bedrijfsterrein tussen Rijn en spoorlijn
<i>Bouwdelen</i>	Kantoorgebouw: bij de huidige entree van het bedrijfsterrein. Fabrieksgebouw: relatief centraal gelegen op het bedrijfsterrein. Woonhuis-kantoor: achter op het bedrijfsterrein, gelegen aan de Rijn.
<i>Hoofdvorm bouwdelen</i>	Kantoor: langgerekt gebouw met kop van twee bouwlagen en aansluitend éénlaags deel, allebei met plat dak. Fabriek: als gevolg van verschillende fabrieksprocessen onregelmatig gegroeide en aangepaste bouwmasa van verschillende bouwhoogtes samen een enigszins rechthoekige plattegrond vormend, met daarbij enkele silo's en bunkers op en tegen het bouwwerk. Woonhuis-kantoor: gebouw op rechthoekige plattegrond, deels van twee bouwlagen en deels één, onder een plat dak.

III SPECIFIEKE BIJZONDERE ONDERDELEN

<i>Interieur</i>	Kantoor: entreehal en aansluitend centraal vertrek op begane grond en verdieping (1961), met vrijstaande trap en natuurstenen wand- en vloerafwerkingen. Directiekamer eerste verdieping met houten wandbetimmeringen. Gang, garderobe en damestoilet met marmeren wandafwerking. Van het oorspronkelijke interieur (1904) resteren enkele afwerkingen, o.a. schrotenplafonds en deuren, achter latere afwerkingen. Kantoorinterieur beschadigd door vernielingen en brand als gevolg van leegstand.
------------------	---

	Fabriek: dragende staalconstructie van samengestelde kolommen en liggers met de houten draagconstructie van de lichtstraten van de oudste fabriek uit 1954-58. Dragende staalconstructie van de fabriekshal uit 1964. Vele functionele fabrieksmatige elementen en sporen, zoals opstelplaatsen machines, loopkat, transportbanden en -leidingen, kantoortjes, was-/toiletgelegenheid, aanduidingen en sporen van het fabrieksproces en de fabrieksarbeiders. Woonhuis-kantoor: structuur met originele binnendeurkozijnen met deuren, terrazzo-afwerking in entreehallen, keukenafwerking met terrazzovloer, wandbetegeling en schouwkap.
<i>Exterieur</i>	Kantoor: verhoogde deel met geveldelen uit alle bouwfases. Entree aan westzijde uit 1944. Fabriek: Gevels bedrijfshallen uit 1954-58 en 1964. Silo's en verhoogde lichtstraat uit 1965-66. Bunkers en silo uit circa 1985. Woonhuis-kantoor: Bakstenen gevels, met gevelindelingen en overkragende gootlijst. Terreininrichting: Vloerplaten, betonnen bunkers en sporen van kraanbanen. Herkenbare loop voormalige Hoge Morsweg.

IV HISTORISCHE CONTEXT

Cultuurhistorische context

Het bedrijventerrein tussen de Rijn (hier ook wel Galgewater genoemd) en de spoorlijn Leiden-Den Haag is allereerst van belang voor het industriële verleden van Leiden en omstreken. Het voormalige bedrijfsterrein met opstallen en inrichting is een representant van de industrialisatie die hier net buiten de stad Leiden startte in de zeventiende eeuw en tot en met het begin van de éénentwintigste eeuw voortduurde.

Een belangrijke rol in de ontwikkeling van het terrein is weggelegd voor de firma Wernink. Nadat het op deze locatie in 1844 begonnen was met kalkproductie speelde het vanaf circa 1900 een voorhoederol in de fabricatie van gewapend beton, naast allerlei andere bedrijfsactiviteiten. Daarbij

zijn in Leiden vele bouwwerken door Wernink gemaakt en vele Leidenaren hebben er gewerkt of hadden er een verbintenis mee. Daarmee had Wernink een rol van belang in Leiden en in de Nederlandse bouwwereld. De huidige verschijningsvorm van het bedrijventerrein geeft uitdrukking aan de laatste fase van het hier vanaf 1844 tot en met 2010 gevestigde aan de bouw gelieerde bedrijf Wernink. Op het vrijwel geheel verharde terrein staan verspreid verschillende objecten: met name het kantoorgebouw, de fabriek en het woonhuis-kantoor. De gebouwen zijn niet gelijktijdig gebouwd als ensemble, maar het kantoorgebouw en fabriek hebben samenhang als onderdelen van het bedrijf Wernink. Het woonhuis-kantoor heeft een separate ontstaansgeschiedenis.

Het kantoorgebouw (1904 en later) is als oudste gebouwde restant het meest historische gebouw op het bedrijfsterrein. Het gebouw heeft door zijn specifieke functie en ligging en door de jaren heen gewijzigde vormgeving intrinsieke en herkenningswaarde voor het hier meer dan 150 jaar gevestigde bedrijfsterrein van Wernink.

De fabriek (1955-58) is een voorbeeld van het actieve industriële ondernemerschap van Wernink. Als één van de eersten in Europa importeerde Wernink een zogenaamde ViHy-machine om op speciale wijze betrouwbare, maatvast en waterdichte betonnen rioleringsbuizen te fabriceren. De buizen worden geheel mechanisch op een machine vervaardigd door vibratie (**Vi**) van de gehele betonmassa en een hydraulische druk (**Hy**) over het gehele oppervalk. Deze ViHy-machine was in 1948 ontwikkeld door het Deense bedrijf Pedershaab, nu onderdeel van het Amerikaanse Afinitas. In 1953 bouwde Wernink hiervoor aanvankelijk een loods en in 1954-58 een nieuwe fabriek met daar omheen een terrein met kranen voor de opslag van de kant-en-klare buizen. Als één van de vroegste voorbeelden in Europa van een specifieke fabriek voor de productie met het ViHy-systeem is het oudste deel uit 1954-58 van het huidige fabriekscomplex van technologisch, wetenschappelijk en cultuurhistorisch belang en heeft het bovendien waarde als vroege representant van een dergelijke fabriek. Ook de vroege uitbreidingen van de fabriek met onder meer een tweede ViHy-hal (1964), silo's, bunker en een verhoogde lichtstraat (1965-66) vertegenwoordigen een identiek cultuurhistorisch belang. Het succes van het systeem is mede afhankelijk geweest van de grootschalige toepassing van betonnen rioleringsbuizen bij de aanleg van de wederopbouwwijken in Nederland. Vanuit deze context is de originele ViHy-fabriek uit 1955- en 58 en de aanvullingen uit de jaren '60 representatief voor deze periode en ook daarom van cultuurhistorisch belang.

Het woonhuis-kantoor (1927) vormt een buitenbeentje op het terrein. Het perceel met bebouwing is pas later (1955) aan het fabrieksterrein van Wernink toegevoegd. Het gebouw is een restant van een voormalig brandstofdepot uit 1927 van de Bataafsche Import Maatschappij (nu Shell) en van cultuurhistorische betekenis aangezien brandstoffenlevering van cruciale belang was in die periode met de bloeiende ontwikkeling van het door verbrandingsmotoren aangedreven transport met zijn

grote maatschappelijke en economische impact. Oorlogsschade en aanpassingen voor het geheel in gebruik nemen als woonhuis hebben afbreuk gedaan aan de oorspronkelijke architectuur en opzet. Het bedrijfsterrein is ingericht met een bestrating van Werninks vloerplaten, in vele verschillende vormen, betonnen verhardingen, sporen van kraanbanen en betonnen grondstofbunkers. Deze inrichting is kenmerkend voor de betonfabriek en maakt daar een belangrijk onderdeel van uit.

Ontstaansgeschiedenis (afb. 1-9)

Net ten oosten van Leiden, tussen de Rijn en de oostelijke uitvalsweg, de Hoge Morsweg, werd op Oegstgeests grondgebied al in 1649 een industriële lijmwerf gerealiseerd (afb. 5). In 1844 kocht de uit het plaatsje Oudshoorn (bij Alphen aan de Rijn) afkomstige kalkbrander W.C. Wernink hiervan een gedeelte met daarop de kalkbranderij 'De Verwachting' en doopte het om in 'Klein Woellust' (afb. 6). De kalkovens verwerkten schelpen die schelpenvissers uit de Noordzee en van het strand hadden opgevist. Dit was de start van het bekende bedrijf Wernink dat hier meer dan anderhalve eeuw aan de Rijn bij Leiden gevestigd is geweest. Het bedrijf is ontstaan in 1814 toen Adriana Justina Wichers met Petrus Adrianus Wagenmaker Wernink trouwde. Als bruidsschat bracht zij de in Oudshoorn gelegen buitenplaats 'Woellust' met kalkbranderij in. Het bedrijf werd in 1837 werd door zoon Willem Catharinus Wernink voortgezet onder de naam wed. P.A.W. Wernink en Zn. In 1848 koopt W.C. Wernink meerdere percelen noordelijk van zijn kalkbranderij, onder andere met de al genoemde lijmfabriek, maar in 1852 verkoopt hij deze percelen weer door aan de 'Nederlandsche maatschappij voor dakpannen, tegels en steenen te Rotterdam', die er de Oegstgeestse pannenbakkerij vestigt. De kalkbranderij ging in 1888 over naar zoon Petrus Adrianus Wernink. Al in 1894 nam Wernink als één van de eersten in Nederland het besluit betonnen bouwmaterialen, zoals putten, rioolbuizen en palen, te gaan produceren. In 1904 werd de bedrijfszetel van Oudshoorn naar Leiden verplaatst en op 13 april 1904 werd de eerste steen gelegd voor een eigen kantoorgebouw (huidige Amphoraweg 20) (afb. 10). In 1907 werd Werninks bedrijfstak die zich met beton bezighield in een aparte vennootschap ondergebracht, Wernink's Betonfabriek, voor betonartikelen en gewapend betonwerken. Vermoedelijk was dit het moment dat Wernink, na het verlopen in 1907 van het patent van de Franse ingenieur François Hennebique, constructies volgens het Hennebique-systeem is gaan vervaardigen. Wernink kan echter ook al eerder zijn begonnen omdat er in Nederland geen octrooiwet was. Voorbeelden van Nederlandse gewapend betonfirma's van voor 1907 zijn de 'Rotterdamsche Cementsteenfabriek van Waning & Co.', opgericht 1888, de 'Amsterdamsche Fabriek van Cementijzerwerk', opgericht 1890, F.J. Stulemeijer uit 1901 en de 'Hollandsche Maatschappij tot het uitvoeren van werken in gewapend beton' uit 1902. Een foto van de fabriek van Wernink uit het begin van de twintigste eeuw, te dateren tussen 1904 (bouw kantoorgebouw) en 1911 (sloop naastgelegen pannenfabriek), toont een geschilderde reclame

‘Gewapend beton volgens systeem Hennebique’ (afb. 10). In 1907 werd de failliete aangrenzende pannenfabriek van N.V. de Nijverheid opgekocht en in 1911 gesloopt en vervangen door een nieuwe (beton)fabriek. Wernink kon uitgroeien tot een gespecialiseerde onderneming in (gewapend) beton, onder andere omdat P.A. Wernink zich door technisch onderlegde mensen liet adviseren. De internationaal georiënteerde firma Hennebique zal hierbij geen rol hebben gespeeld. De firma weduwe P.A.W. Wernink en Zoon werd in 1910 omgedoopt in N.V. Wernink’s Kalkfabrieken. In 1920 annexeerde Leiden een deel van Oegstgeest en daarmee kwam Wernink binnen de Leidse gemeentegrenzen te liggen. Het terrein van de N.V. Wernink’s Kalkfabrieken werd in 1922 uitgebreid met de aankoop van een zuidelijk gelegen perceel. In 1933 werden ook de noordelijke gelegen percelen van N.V. Fayence- (aardewerk) en tegelfabriek Amphora aan het bezit toegevoegd van de sinds 1924 bekend staande N.V. Wernink’s Beton Maatschappij. Hieronder vielen meerdere dochterondernemingen. De smalle strook grond tussen de Hoge Morsweg en het spoor werd in 1925 als productie- en opslagterrein in gebruik genomen. In 1947 werd een deel van de in 1923 gekochte noordelijke percelen als bedrijfsterrein aan de betonfabriek toegevoegd. In 1955 groeide Wernink’s fabrieksterrein zuidelijk verder met de aankoop van het perceel waarop de Bataafsche Import Maatschappij (later Shell) in 1927 een brandstofdepot met kantoor/woonhuis had gerealiseerd. In 1958 werd de N.V. Wernink’s Kalkfabrieken omgedoopt in Wernink’s Industrie en Handelsonderneming N.V. (WIHO). Daaronder vielen Wernink’s Bouwmaterialenhandel en Wernink’s Tennisvloeren en Sportvelden (WTS). In 1960 volgde de omvorming van de N.V. Wernink’s Beton Maatschappij die Wernink’s Beton- en Aanneming Maatschappij N.V. (WEBAM) ging heten. Onder de WEBAM vielen de zusterondernemingen Verkooporganisatie voor Natuur- en Kunststeen (V.O.N.K.), Protecto Chemie N.V., Wernink’s Exploitatie Maatschappij N.V. en, sinds de aankoop in 1961, de N.V. Electrische Kleiwarenfabrieken voorheen de gebr. Oppelaar in Koudekerk. In 1966 werden de kalkovens waarmee het met Wernink in Leiden allemaal mee begon, gesloopt. Eind jaren zestig, vermoedelijk in 1969, werd het perceel in de bocht van de Rijn verworven, nadat het al van het midden van de jaren zestig als opslagterrein in gebruik was genomen. Hiermee bereikte het bedrijventerrein van Wernink zijn grootste omvang. Ook in 1969 kwam de spoorovergang ‘De Vink’ van de doorgaande Hoge Morsweg te vervallen en kwam Wernink te liggen aan het eind van de doodlopende Hoge Morsweg. In 1970 fuseerde Wernink met Vandervliet Beheer tot Van der Vliet Wernink en in 1976 werd dit B.V. MIJBOG. Een gedeelte van de noordoostelijke percelen met onder andere huizen werd in 1977 verkocht ten behoeve van de aanleg van de Doctor Lelylaan en Churchillbrug (1983). Na faillissement gingen in 1980 de fabrieksterreinen over in handen van de gemeente Leiden. Het bedrijf ging in afgeslankte vorm door, waarbij ook het bedrijventerrein ongeveer met de helft afnam en de Amphoraweg als nieuwe ontsluitingsweg werd aangelegd. Na de

doorstart viel in april 2010 het doek voor Wernink Beton in Leiden toen het bedrijf naar Vlaardingen verhuisde.

Producten Wernink

Wernink heeft door zijn lange bedrijfsgeschiedenis veel verschillende producten voor de bouw en de weg- en waterbouw geleverd. Om dit te illustreren worden hier een aantal genoemd, zonder een compleet overzicht te willen geven. Het begon in 1814 met het branden en blussen van schelpen tot schelpkalk, die naast het gebruik voor mortel later in de bollenvelden ook als grondverbetering werd toegepast. Met de start van de betonfabriek in 1894 werden als eerste producten met hand gestampte betonnen putten, rioolbuizen, kolken en palen vervaardigd. Pas na de introductie van de trilnaald (octrooi 1927) zal overgestapt zijn van handgestampt beton naar - beter verdicht - getrild beton. Vermoedelijk vanaf 1907, na het aflopen van het patent, startte de nieuw benoemde Wernink's Betonfabriek met betonnen bouwmaterialen en -constructies volgens het gewapend betonsysteem Hennebique. De in 1924 gevormde N.V. Wernink's Beton Maatschappij was zowel aannemerij als betonfabriek. Deze produceerde naast betonnen artikelen voor het bouwbedrijf ook asfaltbetontegels en -blokken. In 1925 ging het octrooi van rond 1911 ontwikkelde prefab gewapend betonnen vloerbalk, de zogeheten Normaalprofielbalk of 'Norma'-balk, over naar Wernink's betonmaatschappij. Ook maakten ze betonnen oplangers en ringen voor op houten funderingspalen. De dochteronderneming Wernink's Betonpaal N.V. uit 1933 fabriceerde de zogeheten 'Witboorpalen'. Dit zijn in de grond gevormde gewapend betonnen funderingspalen, die in elke lengte en dikte kunnen worden aangebracht. In 1936 werd de 'Colcret' kunstnatuursteendeklaag op van beton gemaakte bouwonderdelen (platen, dorpels, treden en dergelijke) als nieuw product (ook sierbeton of kunststeen genoemd) gepresenteerd, maar in 1933 was ook al sprake van kunstnatuursteen en kunstmarmer. In de Tweede Wereldoorlog hield Wernink zich vooral bezig met het bouwen van schuilplaatsen van gewapend beton. Ook ontwikkelde het in 1942 'Fire-Brake', een sterk vuurvertragend beton onder andere voor bescherming van archieven bij luchtaanvallen. Op de jaarbeurs van 1946 presenteerde Wernink zich ten eerste als uitvoeringsmaatschappij van volledige bouwwerken, ten tweede als betonfabriek met betonartikelen en grote betoneenheden als heipalen, oplangers, schoeiingen enz. en speciale producten als Colcret Sierbeton, Fire-Brake en Houtbeton en ten derde V.O.N.K.-Natuursteenwerken. In 1953 werd als één van de eersten in Europa een ViHy-machine (Vibratie en Hydraulische druk) in gebruik genomen, waarmee fabrieksmatig grote hoeveelheden betrouwbare, maatvastе en waterdichte rioleringsbuizen konden worden gemaakt. In een krantenartikel over het 150-jarig bestaan van Wernink in 1964 werden de volgende producten opgesomd: gevelsteen, dakpannen, gresbuizen, cement en schelpkalk en ook goten, afvoerbuizen, rioleringspijpen, glasvezelplaten, asbest-cement-producten, EVA-keukens, Ellesha-aanrechtbladen en

chemische producten voor de bouw. De kalkfabriek produceerde bindmiddel van gebluste schelp- en poederkolenkalk. Het natuursteenbedrijf verwerkte marmers en andere natuursteen. Op de Utrechtse voorjaarsbeurs in 1967 presenteerde Wernink zich met bedrijfsvloeren, klinkers en sierbetonelementen.

Een bijzondere specialiteit van Wernink was de aanleg van tennisbanen, in eerste instantie vanaf 1906 in beton, vanaf 1924 met gravel (gemalen baksteen/dakpangruis, afvalstoffen van pannen en steenfabrieken) en halfverharde voetbalvelden en atletiekbanen van sintels en slakken.

Na faillissement en doorstart in 1980 werden er voornamelijk nog betonnen vloerplaten, trottoirbanden en -tegels gemaakt, later enkel nog vloerplaten, met ook vloeistofdichte platen en platen met afvoergoten als variant.

Bouwwerken Wernink

Naast productie van kalk vanaf 1814 en betonnen elementen vanaf 1894 begon Wernink ook met het aannemen van alle voorkomende bouwwerken en vanaf vermoedelijk 1907 uitvoering van gewapend betonconstructies volgens het systeem Hennebique. Voorbeelden van gebouwen door Wernink zijn de zeepfabriek Dros en gebroeders Tieleman in Leiden (1911) het Rotterdams Zeehospitium te Katwijk aan Zee (1913), onderzoekazerne in Den Helder (1914), hoofdgebouw PTT Den Haag (1920), kerk Zwanenplein Amsterdam (1923), post- & telegraafgebouw Utrecht (1925), watertoren Fijnaart (1925), warenhuis Waals Leiden (1926), hoofdgebouw De Telegraaf Amsterdam (1928), Sportfondsenbad Arnhem (1931), viaduct Brasserakade bij Delft (1935), stadhuis Leiden (1937), laboratorium en kantoorgebouw Leidse meelfabriek (1940), bedrijfsgebouw Lisser bloembollencomité (1950), elektrische centrale Stedelijke Lichtfabrieken Leiden (1953), gebouw Preventieve Geneeskunde Leiden (1954), fabriekscplx Siemens Den Haag (1955), Diaconessenhuis Leiden (1959), kantoorgebouw ARAMCO Den Haag (1959), watertoren Assen (1960), kantoren en magazijnen van de HEMA en Bijenkorf Den Haag (1962), gebouw E.J. Brill Leiden (z.j.), postkantoor Heemstede (z.j.) en kantoor van de Alg. Werkgevers Vereniging in Haarlem (z.j.).

Architectonische- en bouwhistorische waarden

Het kantoorgebouw bij de poort van het industrieterrein van Wernink is het oudste bouwwerk op het terrein en is in vormgeving en positie historisch representatief en beduidend voor de jarenlange aanwezigheid van het bedrijf op deze locatie (afb. 2-3 en 10-30). Het werd in 1904 gebouwd toen Wernink zijn bedrijfszetel verhuisde van Oudshoorn naar Leiden, toenmalig Oegstgeests grondgebied. Het kantoor was gepositioneerd bij de ingang van het bedrijfsterrein, gelegen aan de langs de westzijde van het bedrijfsterrein lopende Hoge Morsweg en heeft daarmee ook situatieve en contextuele waarde. Aan de representatieve wegzijde had het gebouwtje twee bouwlagen en

daarachter een éénlaags gedeelte. Als verbijzondering en oriëntatiepunt aan de Hoge Morsweg had het op de hoek een torentje. De gemetselde gevels waren bekroond met gemetselde balustraden en op de gevels stonden reclameteksten geschilderd in Jugendstil-vormgeving. De ontwerper van dit karakteristieke kantoorgebouw is onbekend. Door latere verbouwingen is dit oorspronkelijke gebouw geheel opgenomen in de huidige bouwmassa. Het vermoeden is dat achter de huidige gevels de oorspronkelijke gevels verborgen zitten. In elk geval zijn in het interieur delen van originele schrotenplafonds en paneeldeuren achter latere betimmeringen behouden. Bij een verbouwing in 1913 werd het éénlaagse deel verhoogd en de gevels gewijzigd, waarbij de oorspronkelijke ontlastingsbogen en boogvelden werden aangepast. In 1922 volgde aan de zuidzijde een eerste uitbreiding met een éénlaags bouwdeel, een sober ontwerp met bakstenen gevels en een overkragend plat dak. Wie verantwoordelijk was voor de uitbreidingen uit 1913 en 1922 is onbekend. In 1942 werd de aanbouw verder verlengd en kwam er een nieuwe representatieve entree in de aan de Hoge Morsweg gelegen noordgevel van het nieuwe deel uit 1922. Ook werden de gemetselde balustraden verwijderd, behalve die van het torentje en kwam er een overkragend plat dak. Het ontwerp was van architect M. Laurentius (1908-1980). Hij ontwierp in de jaren dertig in de omgeving van Leiden, Leidschendam, Oegstgeest en Voorschoten eenvoudige, kleinere woningblokjes. Van hem is ook bekend dat hij, in samenwerking met het ministerie van Wederopbouw, een belangrijke rol heeft gespeeld bij het initiëren van de import van de bekende houten Finse scholen, waarvan rond 1950 in Nederland meer dan 100 zijn gebouwd. In 1962 volgde de laatste aanpassing van het kantoorgebouw, naar ontwerp van de Oegstgeester architect A.C. Gathier (1915-1985). Van hem is niet veel bekend, behalve rijtjes woningen aan de Damlaan (1950) en enkele ontwerpen in Oegstgeest en Katwijk. De éénlaagse vleugel werd in 1962 wederom verlengd, in dezelfde aansluitende, historiserende vormgeving, maar ook kwam er een uitbouw op de noordzijde voor een nieuwe representatieve entree, waarvoor het torentje verdween. De tweelaagse uitbouw kreeg een expressieve, modernistische entree met een groot gevelvullend strokenvenster, een hal met vrijstaande trap en luxueuze natuurstenen wand- en vloerbekleding, wat ook werd toegepast in de aansluitende gang op de begane grond en verdieping. De afwerking met het '*à livre ouvert*' (open boek) marmer zal bovendien als representatief visitekaartje hebben gefungeerd voor de V.O.N.K. (natuursteen) bedrijfstak van Wernink. Mogelijk is ook de in traditionele vormen uitgevoerde houten betimmering van de directiekamer op de eerste verdieping in 1962 aangebracht, maar deze kan ook al ouder zijn. Ook zal de natuurstenen wandafwerkingen in de gang, de garderobe en het damestoilet op de begane grond toen zijn aangebracht. Met name het tweelaagse gedeelte van het gebouw is kenmerkend vormgegeven en heeft architectonische kwaliteiten uit de verschillende periodes en is daarmee van waarde. Dat geldt ook voor de entreepartij in de noordelijke gevel. In het interieur heeft vooral de vormgeving en kwaliteitsvolle afwerking van de entreehal en aansluitende ruimtes op

begane grond en verdieping architectuurhistorische waarde. Dat geldt ook voor de zorgvuldige afwerking van de directiekamer op de verdieping en de afwerking van de gang, garderobe en damestoiletten op de begane grond. Van het gebouw hebben de verschillende delen als representant van de ontstaansgeschiedenis van het gebouw, die tevens de ontwikkeling van Wernink weerspiegelt, enige gebruiks- en bouwhistorische waarde. Vermoedelijk zijn originele delen van het oorspronkelijke kantoor uit 1904 verborgen achter latere afwerkingen, zoals de buitengevels, binnenstructuren en afwerkingen. Deze hebben een belangrijke bouwhistorische waarde. Opgemerkt moet worden dat door achterstallig onderhoud en jarenlange leegstand met vernielingen en brand het gebouw veel schade heeft opgelopen, vooral in het interieur en aan het dak.

De fabriek die Wernink in 1954-58 liet bouwen heeft behalve de hierboven besproken algemene cultuurhistorische waarde ook architectuurhistorische en bouwhistorische waarde (Afb. 2-3 en 31-57). De fabriek uit 1954-58 is een vrij rechthoekig bedrijfsgebouw van één bouwlaag met, vanwege de aanvoer van de grondstoffen, centraal aan de aanvoerszijde (waterkant) een kenmerkend uitstulpend en iets hoger deel. De fabriek heeft een sobere utilitaire uitvoering met een betonnen fundering, een dragend staalskelet met halfsteense wanden en een omgaande, hooggeplaatste en dus praktische glasstrook met draadglas en een plat dak met daarin vier lichtstraten van hout. Het dragende staalskelet is licht qua uitvoering en bestaat uit samengestelde kolommen en vakwerkliggers. De sobere en lichte uitvoering is mogelijk mede het gevolg van materiaalschaarste in de wederopbouwperiode. Bij de fabriek behoorden bunkers voor de grondstoffen aan de waterkant en meerdere kranen voor het transport van de vervaardigde rioleringsbuizen.

De vraag naar de rioleringsbuizen was blijkbaar groot want al gauw volgden grote uitbreidingen. In 1964 volgde een eerste uitbreiding aan de westzijde van de bestaande loods en werd het oppervlakte van de ViHy-productiehal meer dan twee keer zo groot. Het was een sobere rechthoekige loods, wel veel hoger dan de fabriek uit 1954-58, met een dragend staalskelet, bakstenen gevels met bovenaan een rondgaande glasstrook en een zeer flauw hellend dak met een zware dakrand. Kenmerkend aan de productiehallen zijn de kelders, waarin en waarop de ViHy-machines stonden opgesteld. In 1965 volgde de toevoeging van de twee karakteristieke cementsilo's op een zwaar betonnen fundament. De silo's werden vanuit de logica van het productieproces geplaatst op de bestaande centrale locatie van de aanvoer van de grondstoffen. Voor het transport van de grondstoffen naar de nieuwe loods werd in 1966 een verhoogde lichtstraat met vide op de fabriekshal uit 1954-58 gebouwd. In hetzelfde jaar volgde ook een uitbreiding waarbij de gevel van de oude fabriek werd rechtgetrokken met die uit 1964 en de toevoeging van een grote opvoerband (niet meer aanwezig) met bunker aan de aanvoerszijde van de fabriek. In 1969 werd de productieruimte verder uitgebreid met een aanbouw aan de zuidzijde en in 1970 gevolgd door het

daar overbouwen van een zogenoemde zoutzuurplaats. Het zoutzuur was nodig voor de fabricatie van het sierbeton en dit wijst erop dat op dat moment aan de zuidzijde van de fabriek sierbeton werd geproduceerd. De uitbreidingen en verbouwingen uit de jaren '60 waren ontwerpen van de eerder genoemde architect Gathier, die ook tekende voor de uitbreidingen van het kantoorgebouw. Op het fabrieksterrein worden bedrijfsprocessen in de loop van de tijd meermalen aangepast en verplaatst, zeker na het afstoten van een noordelijke deel van het terrein in 1977. Na het faillissement en doorstart in 1980 trekt het bedrijf zich terug tot de omvang van het huidige bedrijfsterrein en blijven alleen het kantoor, de centrale fabriek en het woonhuis staan. Wernink produceert dan voornamelijk nog betonnen vloerplaten, trottoirbanden en -tegels. Hiervoor wordt de fabriek ook weer aangepast. In het oudste gedeelte van 1954-58 wordt een tegelmachine geïnstalleerd waarvoor tussen 1983 en 1986 een deel wordt verhoogd met een schilddak en de gevels daar worden vernieuwd. In de grote productiehal wordt in 1985 een nieuwe loopkat geïnstalleerd en een vloerplatenmachine aan de noordzijde. Ook worden tegen de noordgevel hiervan kleine bunkers, een derde silo en een opvoerband geplaatst. Grondstoffen voor de vloerplaten gaan hier de hal in, de productie verloopt in een U-vormig patroon en de vervaardigde vloerplaten komen door de noordelijke gevel weer naar buiten. In 1999 wordt de productiehal aan de zuidzijde verlengd en hier worden pasplaten gemaakt. In de zuidelijke uitbreiding uit 1969 staat de trottoirbandenmachine. Deze hal wordt in 2000 vernieuwd. De verbouwingen van 1999 en 2000 zijn utilitaire loodsen bestaande uit een staalskelet en gevels van baksteen en damwandprofiel, naar ontwerp van architectenbureau G. van der Vijver uit Leiderdorp.

De fabriek is zodoende een representant van de ontwikkeling van Wernink en toont in opzet, architectuur en bouwkundige uitvoering met zijn vele aanpassingen het productieproces van verschillende betonnen producten die Wernink sinds 1953 hier produceerde, waarvan de producten volgens het ViHy-systeem een bijzondere plaats innemen. De verschillende elementen als de silo's, transportbanden, bunkers, opstelplaatsen van machines, leidingverlopen, kantoor-tjes, omkleedruimte met was- en toiletgelegenheid en bouwkundige uitvoering en aanpassingen hiervan zijn zeer kenmerkend voor deze specifieke betonfabriek. De zuidelijke gebouwdelen uit 1999 en 2000 hebben door hun beperkte ouderdom en ondergeschikte rol in de fabrieksontwikkeling geen waarde.

Het woonhuis-kantoor van het brandstofdepot van de Bataafsche Import Maatschappij uit 1927 heeft architectuurhistorische waarde als het enige Leidse ontwerp van architect J.D. Postma uit Deventer (Afb. 2-3 en 58-69). Het past in een reeks van zijn ontwerpen in een kenmerkende zakelijke architectuur met invloeden van de Haagse School voor bedrijfsgebouwen voor de Bataafsche Import Maatschappij. Hij leverde ontwerpen voor deze BIM-bedrijfsgebouwen door heel Nederland, onder andere in Amsterdam, Arnhem, Apeldoorn, Deventer, Gorinchem, Groningen, Den Haag, Den Helder,

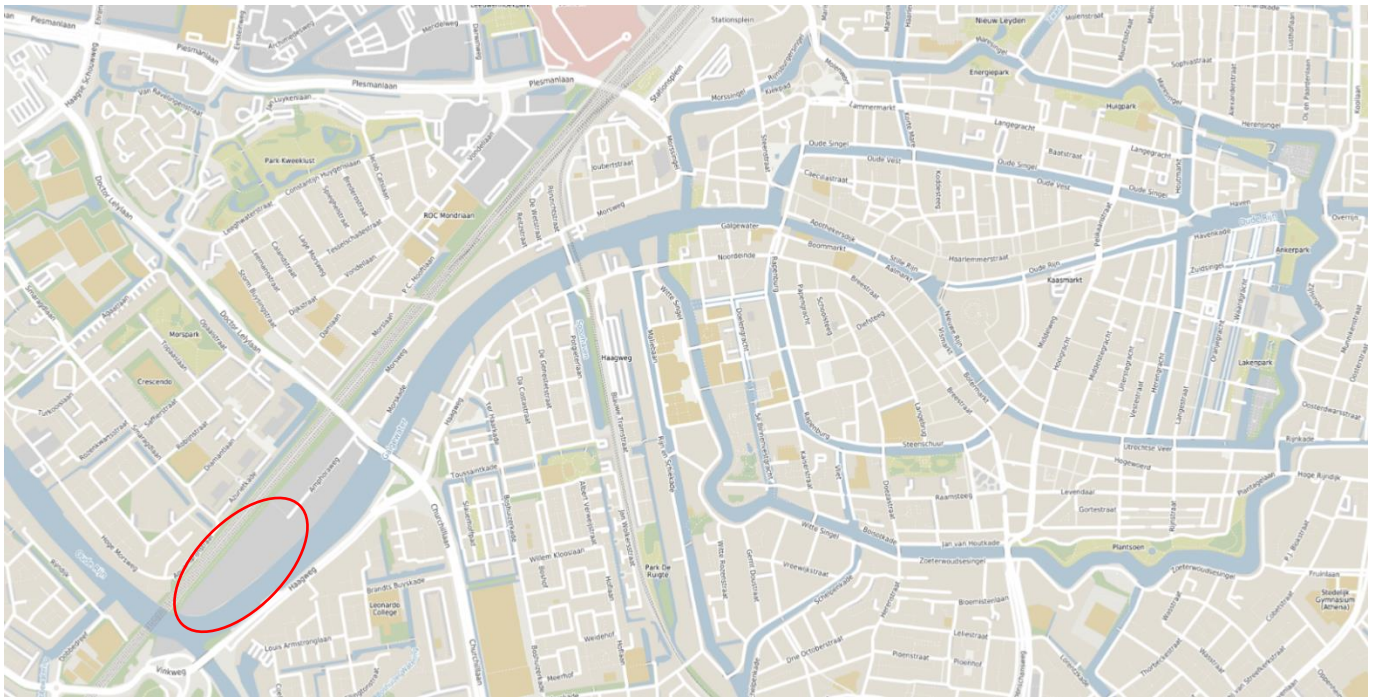
Middelburg, Nijmegen, Rotterdam, Scheveningen, Stadskanaal en Tilburg. Door middel van de gelaagdheid van de bouwmassa is het oorspronkelijke verschil tussen woonhuis en kantoorgedeelte inzichtelijk gemaakt. De vormgeving met bakstenen gevels met venster- en deuropeningen en karakteristieke overstekende houten goot is sober en zakelijk. Van oorsprong waren er schuine daken, maar deze zijn na oorlogsschade in 1945 verwijderd. Bouwhistorisch heeft het woonhuis-kantoor ook waarde. Het casco van bakstenen muren en houten balklagen is bewaard. De structuur uit 1927 is nog grotendeels aanwezig, alsmede vele originele kozijnen, ramen, binnendeuren, trap en afwerkingen zoals terrazzovloeren in entreehallen, betegeling van de keuken en een wasemkap daarin. Aanpassingen na oorlogsschade uit 1945 en uit 1977 toen het kantoorgedeelte bij het woongedeelte werd gevoegd en latere moderniseringën daarvoor hebben geen waarde.

Stedenbouwkundige waarde

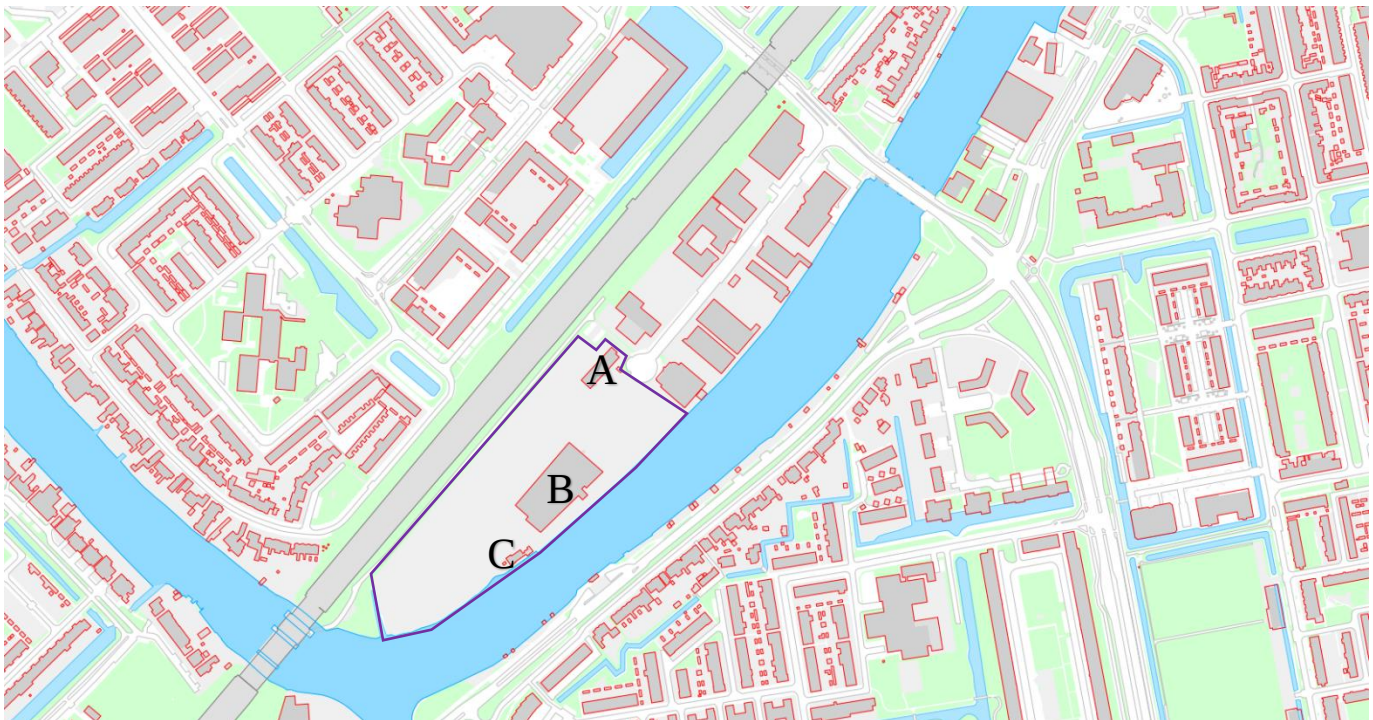
De ligging van het bedrijfscomplex heeft contextuele stedenbouwkundige waarde. De locatie met zijn kenmerkende langgerekte vorm heeft een karakteristieke ligging, bepaald door de loop van een eeuwenoude uitvalsweg vanuit Leiden langs de Rijn. De locatie tussen water en een doorgaande weg met een gunstige aan- en afvoermogelijkheden en gelegen vlakbij Leiden met zijn gunstige economische en bedrijfsmatige aspecten was aantrekkelijk voor de vestiging van het bedrijf. De aanleg van de spoorlijn Leiden - Den Haag in 1843 had zijn impact op de stedenbouwkundige setting, waarbij het afsluiten in 1969 van de spoorovergang in de Hoge Morsweg en vooral de verhoging in 1991 van de spoordijk een aantasting zijn. Ook het langzamerhand verdwijnen van de Hoge Morsweg – het deel tussen de huidige Morsweg en Hoge Morsweg - is te betreuren. De loop van dit voormalige deel van de Hoge Morsweg is nog wel enigszins herkenbaar aan de positie van het kantoorgebouw en een lichte verhoging in het bedrijfsterrein. Het kantoorgebouw manifesteert zich daarbij als een oriëntatiepunt van de fabriek, zowel toen aan de Hoge Morsweg, als nu als het huidige entreegebouw bij de ontsluiting op de Amphoraweg.

De positie van de fabriek op het terrein zal ook bepaald zijn door de locatie, met name de loop van de Rijn. De ruwe bouwstoffen, zoals zand en grind en eerder schelpen, konden eenvoudig worden aangevoerd via het water. De fabriek staat centraal op het terrein, maar dicht op de oever, zodoende dicht bij de aanvoerplaats van de ruwe bouwstoffen, terwijl de in de fabriek vervaardigde producten op het omliggende, verharde terrein konden worden opgeslagen. De positie van de fabriek zelf heeft vervolgens een ruimtelijk-structurerende impact gehad op de het fabrieksterrein met de bestratingen inclusief loop van kraanbanen en de positie van de betonnen grondstofbunkers. De loop van de Rijn is ook bepalend geweest voor de positie van het woonhuis-kantoor van de Bataafsche Import Maatschappij, want schepen konden hier aanmeren en eenvoudig brandstof bunkeren.

V BEELDDOCUMENTATIE

Afb. 1 Situering bedrijfsterrein Wernink aan het eind van de Amphoraweg (Tabula-gisviewer 2021).

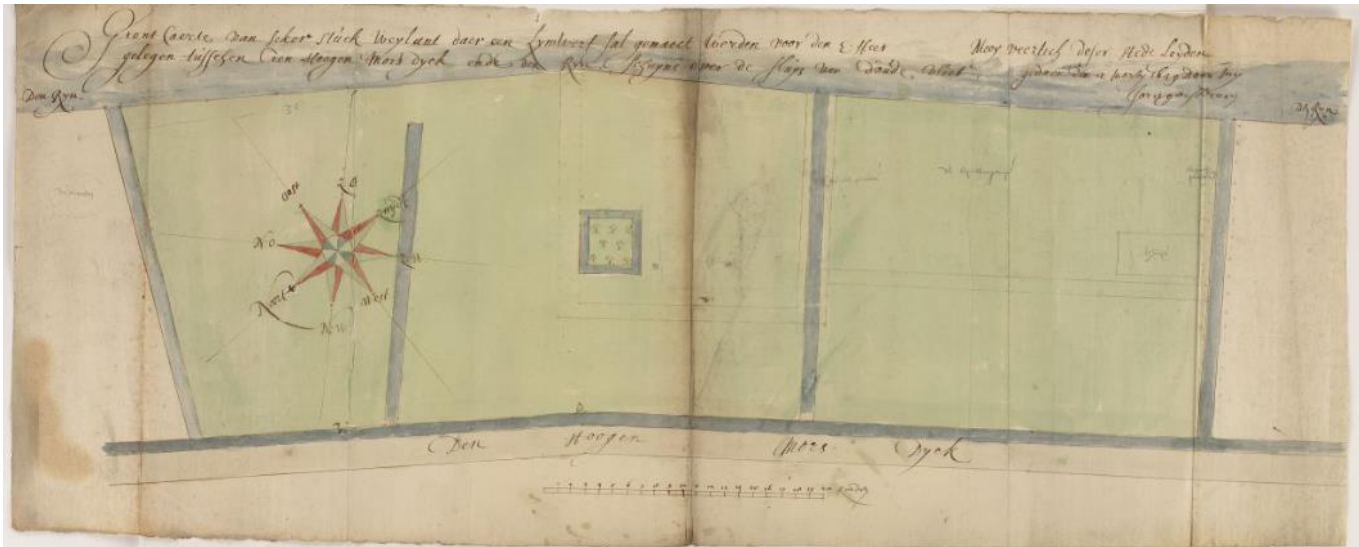
Afb. 2 Het voormalig bedrijfsterrein van Wernink (paars omrand) tussen Rijn en spoorlijn Leiden – Den Haag in 2021, met het kantoorgebouw (A), de fabriek (B) en het woonhuis-kantoor (C). In deze notitie wordt voor het gemak als oriëntatie de spoorlijn zijde als west aangehouden en de Rijn zijde als oost (Tabula-gisviewer 2021, bewerkt).

Afb. 3 Luchtfoto uit 1971 met Werninks bedrijfsterrein tussen Rijn en spoor in zijn grootste omvang. Rechts is de toerit tot de in 1983 te bouwen Churchillbrug zichtbaar (Tabula gisviewer, luchtfoto 1971).

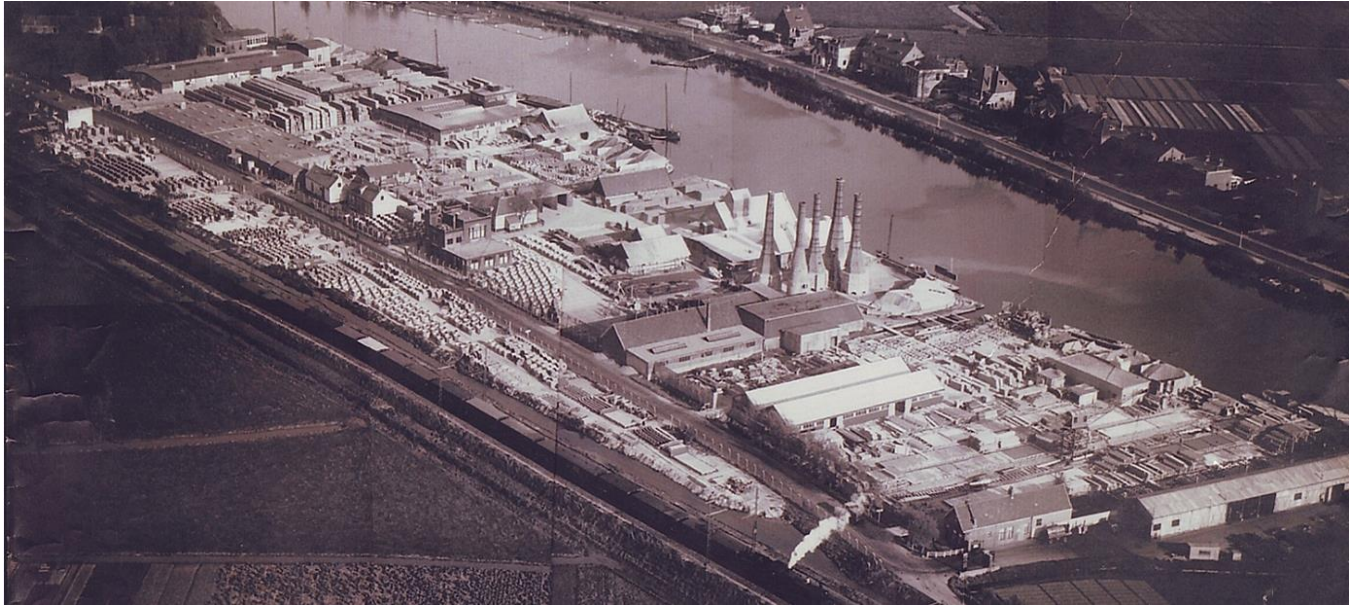
Afb. 4 Ontwikkeling van het bedrijfsterrein van Wernink weergegeven op een luchtfoto uit 2017 (Tabula gisviewer, bewerkt). Paars: start in 1844 koop schelpkalkbranderij. Grijsblauw: aankoop 1907 Oegstgeester pannenfabriek. Donkergroen: aankoop 1922 perceel I.P.L Stelling. Lichtgroen: aankoop 1925 en in gebruik als werk- en opslagterrein. Lichtgeel: verwerving 1933 fabriek Van Sillevoldt. Donkergeel: toevoeging 1947 terrein (verworven 1922). Oranje: aankoop 1955 BIM terrein. Lichtrood: verwerving jaren '60 opslagterrein. Donkerrood: begin jaren '70 opheffen Hoge Morsweg. Het huidige bedrijfsterrein betreft globaal het rechter deel met de terreinen uit 1844, 1922, 1955 en de jaren '20, '60 en '70. Het overige gebied is in 1977 en 1980 afgestoten.

Afb. 5 "Gront Caerte van seker Stuck weylant daer een Lijmwerf sal gemaect werden gelegen tusschen den Hoogen Morsdijk ende den Rijn schuyns over de sluys van d' oude Vliet". Joris Gerstecoren, 1649, (ELO PV1312.1). De kaart toont de Rijn (boven) en de Hoge Morsweg. Het rechter groene gekleurde gebied is het perceel waar in 1844 Wernink in Leiden begon met de aankoop van een kalkbranderij. Het middelste en linkerdeel zijn de percelen waar in 1853 de Oegstgeesterpannenfabriek zich vestigde en wat Wernink in 1907 als eerste uitbreiding aan zijn bedrijfsterrein toevoegde.

Afb. 6 De kalkbranderij van wed. P.A.W. Wernink en zoon, eind 19de eeuw (ELO PV31722).

Afb. 7 Foto ca. 1932 van Werninks fabrieksterrein (detail foto Digitaal Fotoarchief gemeente Oegstgeest, G03180).

Afb. 8 Foto 1958 met Werninks bedrijfsterrein (detail foto KLM Aerocarto, ELO PV_PV2826.3).

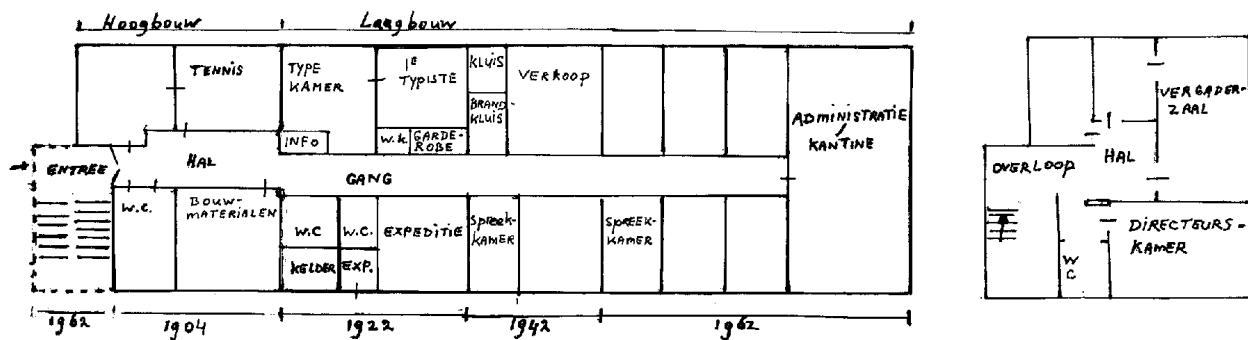
Afb. 9 Foto 1976 met Werninks bedrijfsterrein (detail foto Frans Rombout, ELO PV_PV2826.4).

Afb. 10 Foto begin 20ste eeuw van het kantoorgebouw uit 1904 van de firma Wed. P.A.W. Wernink en zoon aan de Hoge Morsweg. Foto 1904-1911, toen de pannenfabriek op de achtergrond werd gesloopt (ELO GN004033).

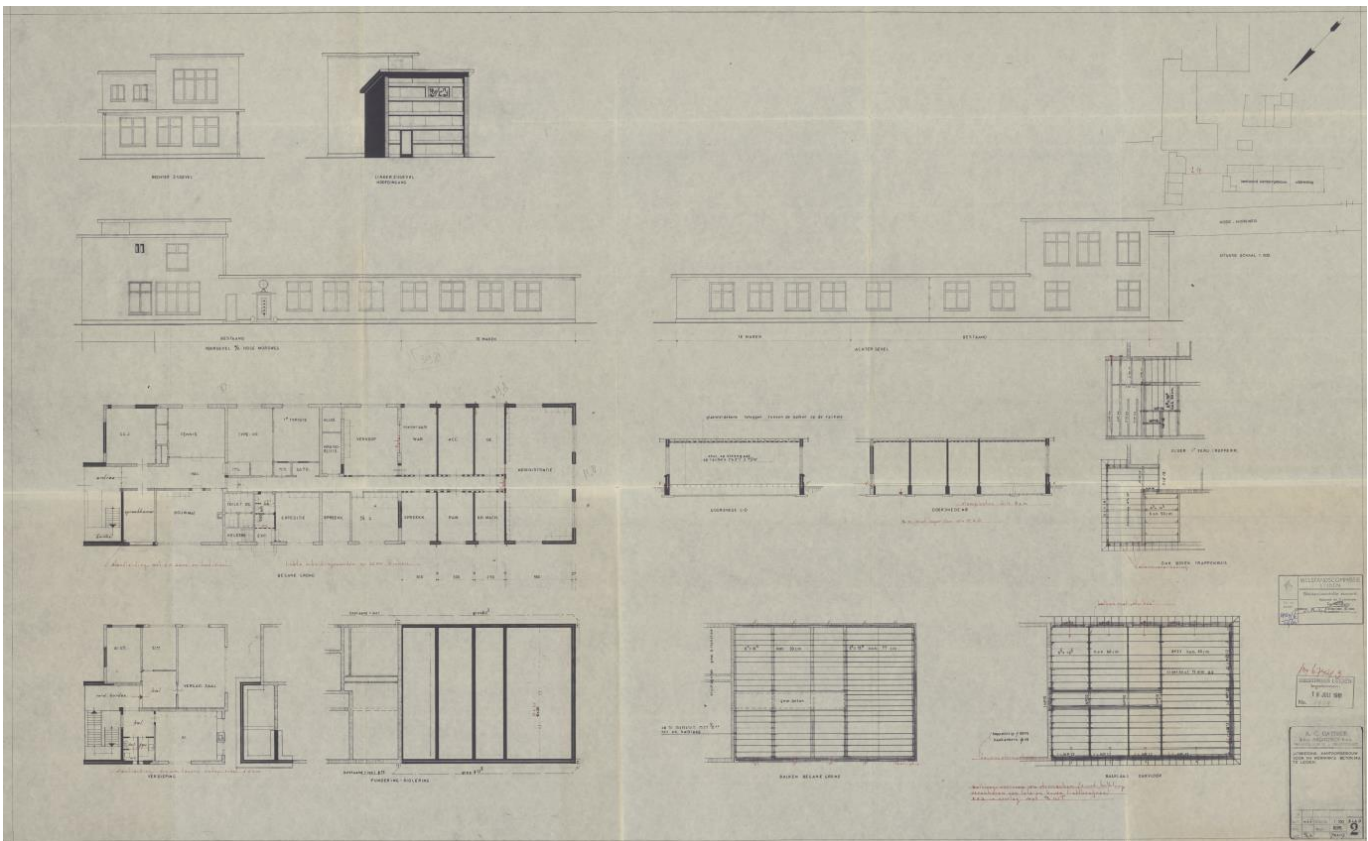
Afb.11 Het kantoorgebouw uit dezelfde hoek (Bingmaps ca. 2005).

Afb. 12 Schetsplattegronden van het kantoorgebouw met enkele functies en de jaartallen van de uitbreidingen (ELO, notitie Amphoraweg 20, 09-11-2010).

Afb. 13 en 14 Maquettes van het kantoorgebouw in 1904 en 1913 (foto's ABB, F. Lassche 2021).

Afb. 15 Verbouwings- en uitbreidings-tekening uit 1961 voor het kantoorgebouw Hoge Morsweg 148, door architect A.C. Gathier uit Oegstgeest voor N.V. Wernink's Betonmaatschappij (gem. Leiden, bouwaanvraag 6742).

Afb. 16 Overzicht van het kantoorgebouw bij de entree vanaf de Amphoraweg (Bingmaps ca. 2005).

Afb. 17 en 18 Huidige situatie kantoorgebouw, noord- en westzijde.

Afb. 19 en 20 west- en zuidzijde en zuid- en oostzijde.

Afb. 21, 22 en 23 entreehal met strokenvenster, vrijstaande trap en marmeren wandafwerking.

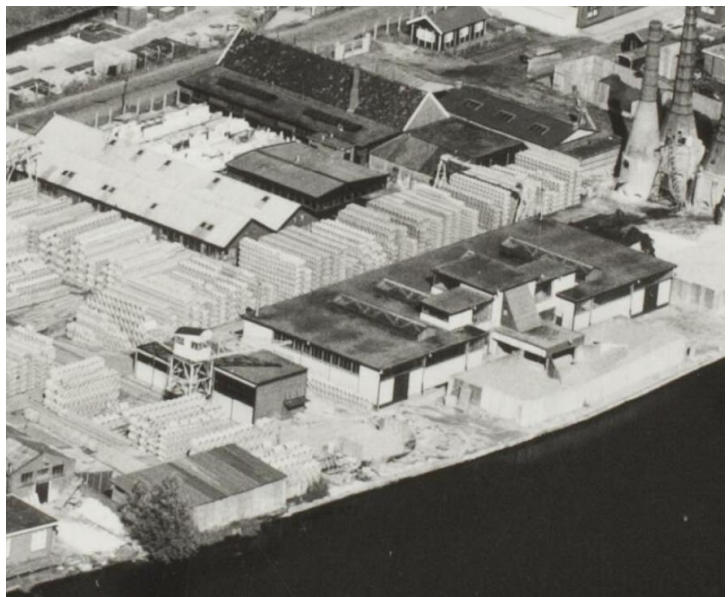
Afb. 24 en 25 gang begane grond met onder andere de natuursteen afwerking.

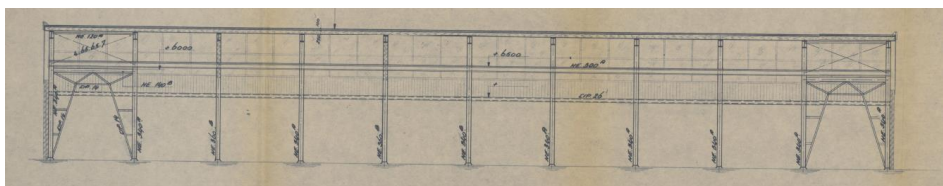
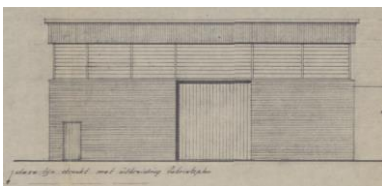
Afb. 26 en 27 kantine begane grond en directiekantoor eerste verdieping.

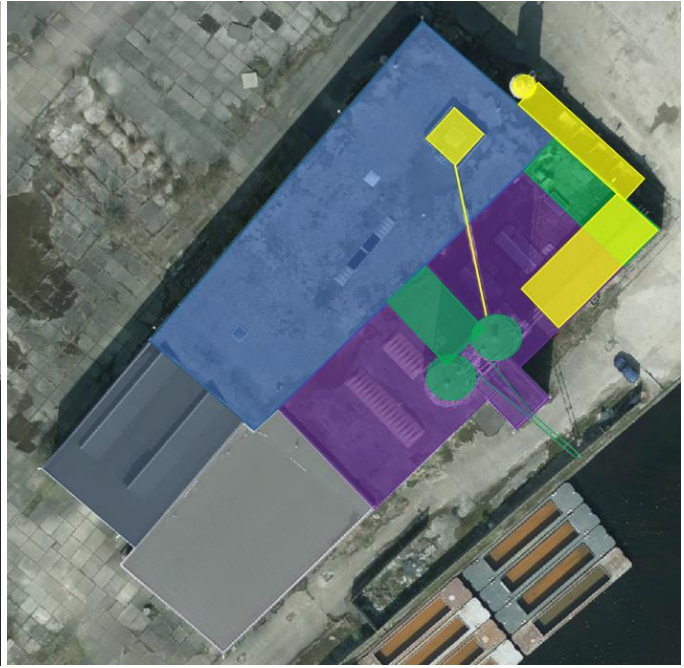
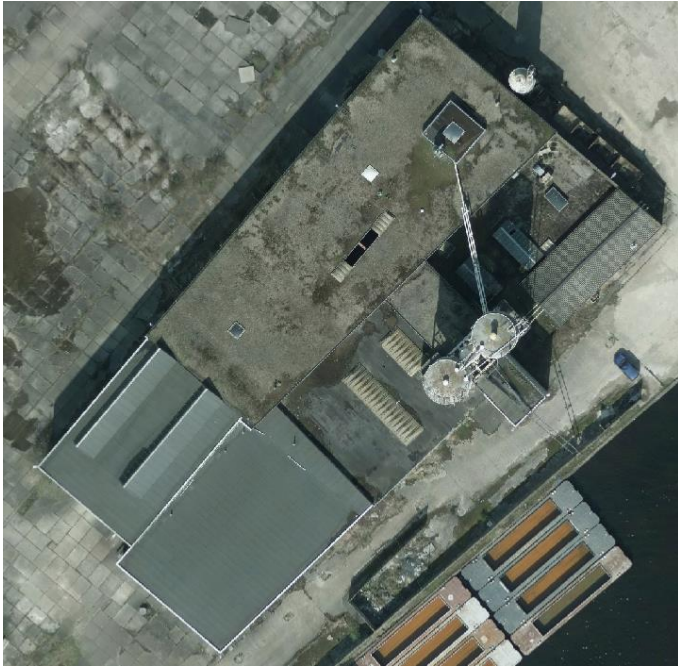
Afb. 28, 29 en 30 begane grond, garderobe met natuursteen bekleding, damestoilet met natuursteen in hal en betegeling in wc, centrale gang gezien naar kantine.

Afb. 31 en 32 Overzichten van de fabriek omstreeks 2005 en 1958 (links Bingmaps ca. 2005 en rechts detail foto KLM Aerocarto, ELO PV_PV2826.3, zie ook afb. 8). Op afb. 31 is het lagere deel met de daklichten haaks op de Rijn het oudste fabrieksgebouw uit 1954-58 (vergelijk afb. 32 uit 1958). Op het oudste fabrieksgedeelte zijn in 1965 twee silo's en een bunker toegevoegd, in 1966 de verhoogde lichtstraat en op de hoek in 1983-86 het verhoogde zadeldak. Parallel aan het oudste fabrieksgedeelte staat de grote hal uit 1965 met naast staande silo en bunkers uit circa 1985. De grijze bedrijfshallen met platte daken dateren uit 1999 en 2000.

Afb. 33 Bouwtekening 1964 van de grote ViHy-fabriekshal arch. A.C. Gathier (gem. Leiden, bouwaanvraag 8025)

Afb. 34 en 35 Luchtfoto van de fabriek in 2009 met rechts de hoofdbouwfasen (Tabula gisviewer). Paars is het oudste ViHy-fabrieksgebouw uit 1954-58. Blauw is de grote ViHy-hal uit 1964. Groen zijn de silo's, de verhoogde lichtstraat en een uitbreiding uit 1965-66. Geel zijn de aanpassing met zadeldak uit 1983-86 voor de vloertegelmachine en de toevoegingen met silo, bunkers en aanvoeren uit circa 1985 voor de vloerplaten productie. In donkergrijs de bedrijfshal uit 1999 en in lichtgrijs die uit 2000.

Afb. 36 en 37 Overzicht huidige situatie noord- en oostzijde fabriek.

Afb. 38 en 39 Overzicht huidige situatie zuid- en westzijde fabriek.

Afb. 40 (links) Oudste ViHy-fabriekshal uit 1954-58 met daarop silo's uit 1965-66. De grijze loods dateert uit 2000.
Afb. 41 (rechts) Originele delen oostgevel fabriek 1954-58. Het betreft de kalkzandsteen gevel met de hogere glasstrook.

Afb. 42 (links) Fabriek uit 1954-58 met de silo's en uitbreiding in baksteen uit 1965-66, het zadeldak uit 1983-86 en de bunker uit circa 1985.

Afb. 43 (rechts) Fabriek uit 1954-58 met uitbreiding in baksteen uit 1965-66, het zadeldak uit 1983-86, op de voorgrond de silo en bunkers uit circa 1985 met daarachter de fabrieksloods uit 1964 (de grote ViHy-hal).

Afb. 44 (links) Dak van fabriek uit 1954-58 met originele bovenlichten, de silo's en lichtstraat uit 1965-66 en het zadeldak met golfplaat uit 1983-86.

Afb. 45 (rechts) Cementsilo's en betonnen draagconstructie uit 1965-66 met afvoerleiding uit circa 1985.

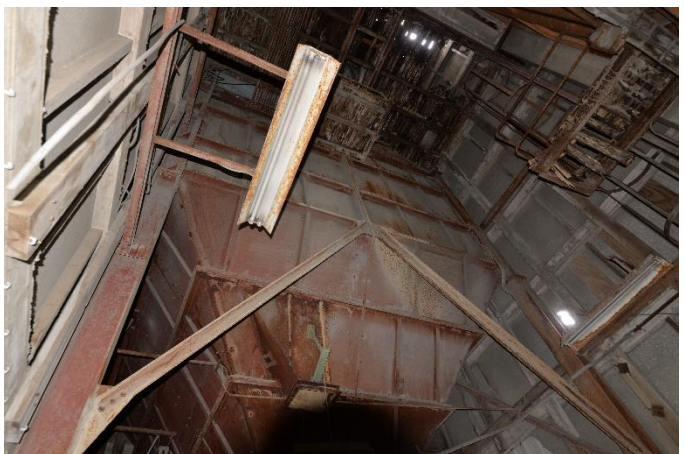

Afb. 46 en 47 De fabriek uit 1954-58 met de originele ijzeren draagconstructie (deels aangepast met I-liggers) en een origineel geveldeel met lichtstrook. De betonnen kolommen zijn van de onderbouw van de silo's uit 1965-66. De verhoging met zadeldak dateert uit 1983-86.

Afb. 48 (links) Detail van de samengestelde ijzeren draagconstructie van de fabriek uit 1954-58. Het grijze frame met de horizontale liggers betreft een droogrek van de betontegelmachine uit 1983-86.

Afb. 49 (rechts) Detail van de houten draagconstructie van de originele bovenlichten van de fabriek uit 1954-58.

Afb. 50 (links) De verhoogde lichtstraat met vide uit 1966 gezien richting de betonnen onderbouw van de silo's.

Afb. 51 (rechts) Foto omhoog in de bunker uit 1965 aan de westzijde van de oudste fabriek.

Afb. 52 (links) Overzicht van de ViHy-hal uit 1964, met de overgangstrook als aansluiting op de fabriek uit 1954-58. De gele loopkat dateert uit 1985 en vooraan is de opstelplaats van de vloerplatenmachine uit dezelfde periode.
Afb. 53 (rechts) De ViHy-hal uit 1964 heeft een dragend staalskelet en bakstenen gevels met lichtstrook bovenaan.

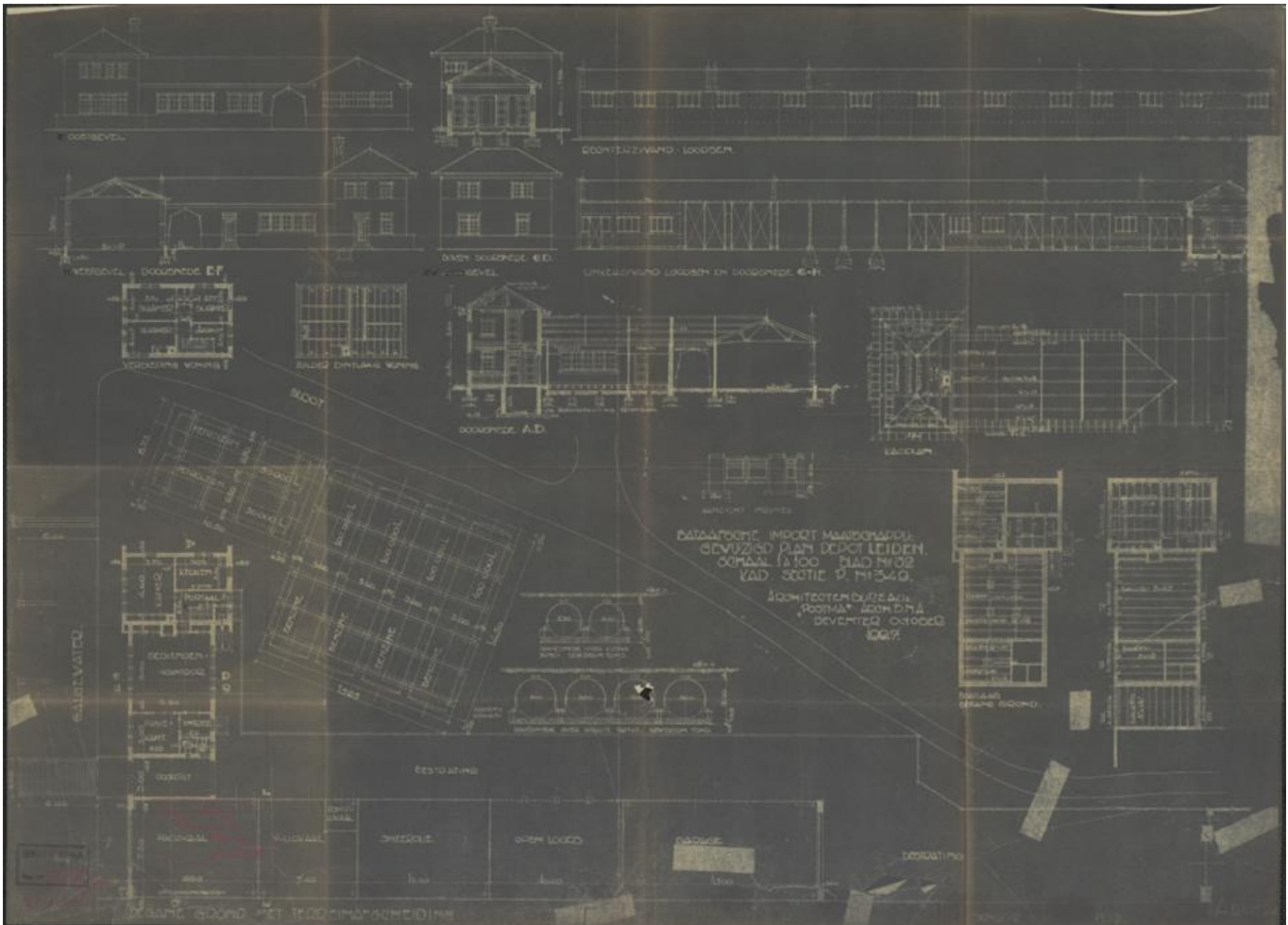
Afb. 54 en 55. Overgangszone met tussenvloer tussen ViHy-hal uit 1964 en de lagere fabriek uit 1954-58. De tussenvloer met vide hebben verband met de transportzone van de silo's naar de ViHy-machine in de loods uit 1965.

Afb. 56 (links) Overzicht vanuit de loods uit 1999 naar de ViHy-hal uit 1964. De loods heeft een dragend staalskelet en wanden van damwandprofiel.
Afb. 57 (rechts) Interieur van de uitbreiding uit 2000 met dragend staalskelet en wanden van damwandprofiel.

Afb. 58 en 59 Overzicht van het woonhuis-kantoor aan de Rijn.

Afb. 60 Bouwtekening uit 1927 voor een brandstofdepot voor de Bataafsche Import Maatschappij, ontwerp architect Postma (gem. Leiden, bouwaanvraag 3220)

Afb. 61 Het brandstoffendepot met woonhuis en kantoor voor de oorlogsschade (detail foto H. Jonker en Zoon, ca. 1920-40, ELO PV_GN004317).

Afb. 62 en 63 Overzichten van de oost- en zuidgevel van het woonhuis-kantoor.

Afb. 64 en 65 Overzichten van de west- en noordgevel van het woonhuis-kantoor.

Afb. 66 (links) Woonkamer met schouw en flankerende kasten in het woonhuis-kantoor.

Afb. 67 (rechts) Keukenafwerking in het woonhuisdeel.

Afb. 68 (links) Entreehal met trap in het woonhuisdeel.

Afb. 69 (rechts) Slaapkamers en overloop op de verdieping in het woonhuisdeel.

Afb. 70, 71 en 72 Varia; natuurstenen klok en bronzen plaquettes afkomstig uit kantoor en stoeptegels met huisnr 22 gemaakt door Wernink.

Afb. 73 (links) Bedrijfsterrein met entree en vloerplatenbestrating

Afb. 74 (rechts) Bedrijfsterrein met vloerplatenbestrating. Het iets hoger deel is de loop van de voormalige Hoge Morsweg.

Afb. 75 en 76 Details van vloerplaten met de bedrijfsnaam Wernink er op gelast (ouder model) en ingestant (jonger).

Afb. 73 en 72 Bedrijfsterrein met bunkers met betonnen wanden aan noord- en oostzijde en betonnen vloer.

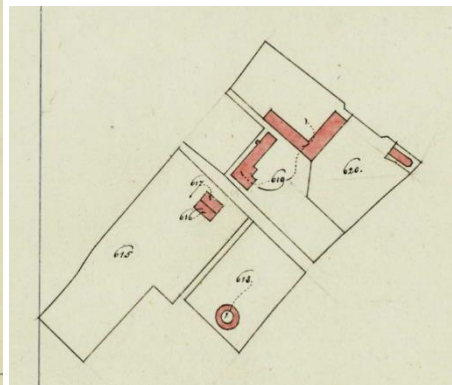
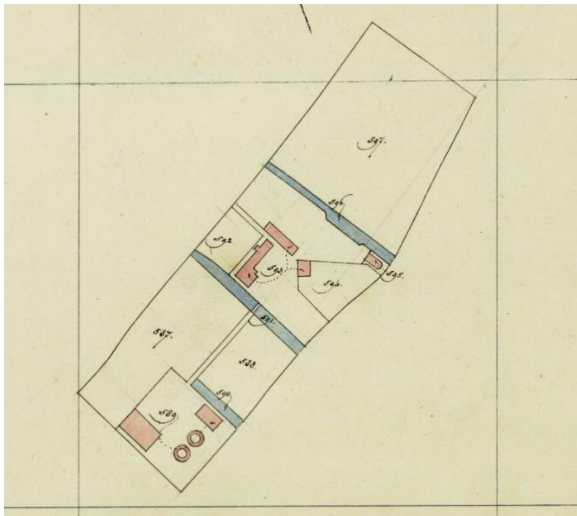
VI BRONNEN

- Delpher, online raadpleging vakliteratuur; o.a. *Het bouwbedrijf, Bouwbedrijf en openbare werken, Cement en De Ingenieur*
 - Erfgoed Leiden en Omstreken, online beeldbank, o.a. historische foto's en kaartmateriaal
 - Erfgoed Leiden en Omstreken, online krantendatabase, o.a. Leidsch Dagblad, 16-05-1964, p. 17, Leidse Courant, 14-08-1964, p. 11 en Nieuwe Leidsche Courant, 14-08-1964, p. 3
 - Gemeente Leiden, archief bouwaanvragen
 - Gemeente Leiden, Tabula gisviewer, o.a. giskaarten en historische luchtfoto's
 - Gemeente Oegstgeest, navraag bij gemeentearchivaris
 - Het Nieuwe Instituut, archieven J.D. Postma
 - Interview en rondwandeling over terrein en door fabriek, d.d. 09-08-2021 met dhr. C. Kromhout, oud medewerker technische dienst en sinds 1969 bewoner van het woonhuis-kantoor
 - Mailwisseling d.d. 25-03-2021 met Struyk Verwo Infra in Vlaardingen over vernietiging bedrijfsarchief Wernink bij de verhuizing naar Vlaardingen in 2010
 - Mailwisseling d.d. 06-08-2021 met dhr. Torben Mørch van Afanitas over de historie en werking van het ViHy-systeem van Pedershaab
-
- Buskens, H. M., Anderhalve eeuw Wernink, in: *Bouw*, no 35, jg. 29, 1964
 - Hendriksen A., 2010, waardestelling Amphoraweg 20, in opdracht van gemeente Leiden, Unit Monumenten & Archeologie
 - Orsel E.D. et al., De betonnen gevel van warenhuis Waals in Leiden, in: *Nieuwsbrief Bouwhistorie*, nr. 70, juli 2021, p. 27-44
 - Oosterhoff, J. (red), *Constructies van ijzer en beton. Gebouwen 1800-1940. Overzicht en Typologie*, Delft 1988
 - Rohloff, M., 'Afscheid van Wernink Beton. Stukje echte Leidse industrie uit stad verdwenen', in: *Stielz*, 22 (2011) 1, p. 6-8
 - Stenvert, R., 'Stampen, spuiten & schokken. Gestolde massa. Bouwhistorie: gewapend beton deel 1', in: *Vitruvius* 2010-1 (10), p. 22-29
 - Stenvert, R., 'Schokken, spannen en spuiten. Steenharde brokken. Bouwhistorie: gewapend beton deel 2', in: *Vitruvius* 2010-2 (12), p. 16-22
 - Wernink 150 jaar, *Gedenkboekje Werninks industrie- en handelsonderneming N.V. 1814-1964*, z.pl. 1964

VII BIJLAGE

Kadastraal onderzoek met de Kadasterviewer (<https://kadaster-on-line.kadaster.nl/>) naar eigenaren (leggerartikelen) en percelen, aangevuld met luchtfoto's (Tabula gisviewer en Beeldbank ELO)

In 1844 verkoopt Karel Blansjaar, koopman te Leiden (leggerartikel 501) aan Willem Catharinus Wernink, kalkbrander te Oudshoorn (leggerartikel 672) de percelen E 589 (kalkovens, schuur en erf), 590 (water), 615 (weiland), 616 (huis), 617 (huis), 618 (kalkoven en erf) en 738 (water), gelegen aan het Buitenwater

Hulpkaart dj 1841

Hulpkaart dj 1842

In dj 1849 koopt W.C. Wernink van Casper Cornelis Marck, koopman en Koekbakker te 's Hage (?) (leggerartikel 680) de naast zijn eerder bezit gelegen percelen 592 (tuin), 596 (water), 597 (weiland), 620 (tuin), 595 (koepel en erf), 619 (huis, schuur, erf, lijmfabriek) en 737 (water).

In dj 1853 verkoopt W.C. Wernink deze percelen weer (592 (tuin), 595 (koepel en erf), 596 (water), 597 (weiland), 620 (tuin), 619 (huis, schuur, erf, lijmfabriek) en 737 (water) aan de 'Nederlandsche maatschappij voor dakpannen, tegels en steenen te Rotterdam' (leggerartikel 828);

In 1890 gaan de ondertussen gewijzigde en dus omgenummerde percelen, E 590 (water), 615 (weiland), 616 (huis), 617 (huis), 738 (water), 892 (erf) en 900 (kalkovens, loods en erf) over naar Petrus Adrianus Wernink, fabrikant te Leiden (leggerartikel 1704)

In dj 1908 wordt een deel van de percelen, 737 (water), 1765 (huis), 1766 (huis), 1767 (huis), 1877 (huis), 1962 (huis), 1963 (huis), 1964 (huis) en 2114 (steenoven, loodsen en erf) ingebracht in de Naamlooze Vennootschap Werninks Betonfabriek, gevestigd te Leiden (leggerartikel 2209).

Na aankoop in dj 1908 door Wernink (1704) van de noord-oostelijk aangrenzende Oegstgeesterpannen-fabriek (de percelen die W.C. Wernink in dj 1853 had verkocht) worden deze percelen ook ingebracht in de Naamlooze Vennootschap Werninks Betonfabriek, gevestigd te Leiden (leggerartikel 2209). Het betreft de percelen 737 (water), 1765 (huis), 1766 (huis), 1767 (huis), 1877 (huis), 1962 (huis), 1963 (huis), 1964 (huis) en 2114 (steenoven, loodsen en erf). Volgens een kadastrale hulpkaart uit dj 1912 worden, op een huisje na, daar alle (fabrieks)opstallen gesloopt (dus in 1911) en vervangen. In de kadastrale leggers is sprake van herbouw op perceel 2114 in dj 1912 en in dj 1913 van slooping van de andere opstallen. De nieuwe fabriek krijgt perceel 2239 (fabriek, machinegebouw, loodsen en erf) en twee huisjes 2240 en 2241.

In dj 1916 worden de percelen van Wernink omgenummerd naar 2333 (was 2239, 2240 en 2241), 2334, en 2335.

E 2333 betreft een betonfabriek met toebehoren en E 2334 een huis en zijn van NV Werninks Betonfabriek (leggerartikel 2209)

E 2335 betreft een fabriek en toebehoren en is van NV Werninks Kalkfabrieken (leggerartikel 2368)

E 2336 is het aansluitende zuidelijke perceel en betreft een huis, tuin en schuur en is van Isabelle Petronella Louisza Stelling, wed. Carel Frederik Wilhelm Wiggers van Kerchem jr. (leggerartikel 1709)

E 2211 is het aansluitende noordelijke perceel en betreft een fabriek, loods en erf en is van de Firma Van Sillevoldt en Perelaar (leggerartikel 2273) (later Van Sillevoldt, leggerartikel 2417 en NV Fayence (aardewerk) en tegelfabriek Amphora te Oegstgeest, leggerartikel (2450)

In dj 1920 (annexatie) / 1923 gaat het over naar Leiden en wordt perceel 2233; Leiden, sectie P, perceel 339. Perceel E 2334 wordt P 345, perceel E 2335 wordt P 346.

De aansluitende percelen E 2336 en 2221 worden respectievelijk P 349 en P 338.

In dj 1923 wordt door I.P.L. Stelling (leggerartikel 18883) perceel P 349 verkocht aan NV Werninks Kalkfabrieken (leggerartikel 18882). Zij verkoopt ook de percelen P 333-336 aan NV Rijksdorp, Maatschappij tot exploitatie van onroerende goederen te Leiden (leggerartikel 20597). *EDO: dit is een dochteronderneming van Wernink.* Deze percelen liggen iets ten noorden van de Wernink terreinen, met daartussen nog de fabriek van Van Sillevoldt (perceel E 2211).

In dj 1928 wordt P 349 gesplitst in P 1460 wat in handen blijft van NV Werninks Kalkfabrieken en in P 1461 wat in 1928 wordt verkocht aan de NV Bataafse Petroleum Maatschappij (leggerartikel 22339).

In dj 1934 wordt door NV Fayence (aardewerk) en tegelfabriek Amphora te Oegstgeest, leggerartikel (18884) het fabrieksterrein (P 338) verkocht aan leggerartikelen 24205, 24206, 24207 en 24208, een combinatie van de gemeente Leiden, ontwikkelmaatschappij Rijksdorp (van Wernink) en Wernink. In essentie neemt NV Betonfabriek Wernink (leggerartikel 18885) het fabrieksterrein over.

In dj 1941 wordt perceel P 1460, huis, schuren, 3 loodsen, transformatorhuisje, overgedaan van Werninks Kalkfabrieken aan Werninks Betonfabrieken (leggerartikel 18885)

Een hulpkaart uit dj 1948 maakt duidelijk dat de fabrieksterreinen bestaat uit de percelen P 2474, 2475, 2476 en 2477. De eerste twee zijn in bezit van de NV Werninks Betonfabriek (leggerartikel 27881) en de laatste twee van NV Werninks Kalkfabrieken (leggerartikel 27882)

Een Hulpkaart uit dj 1949 toont ontstaan percelen P 2481, 2482, 2483 en 2484)

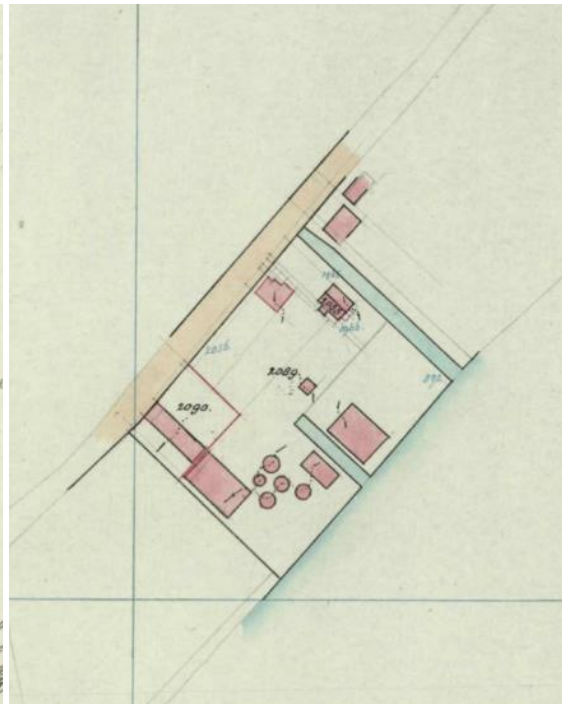
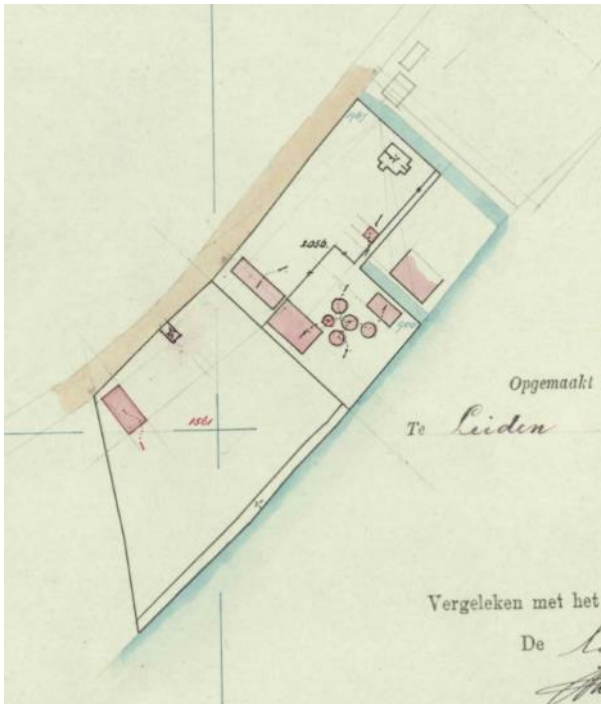
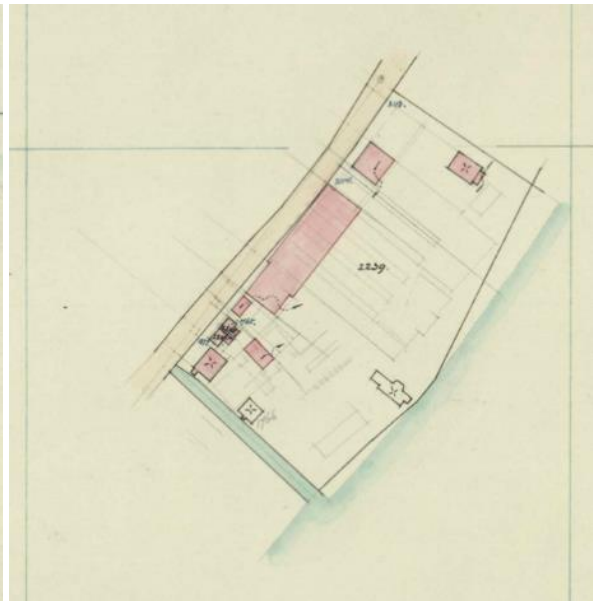
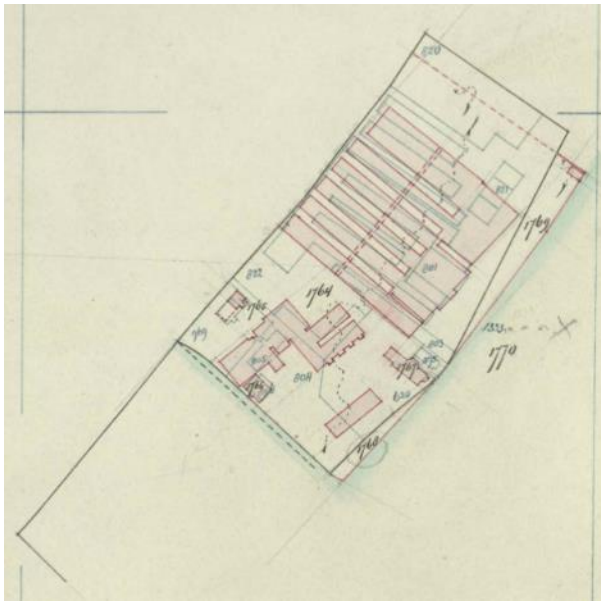
In dj 1956 komt perceel P 1461, wat in 1928 werd verkocht aan de NV Bataafse Petroleum Maatschappij (leggerartikel 22339), weer in handen van NV Werninks Betonfabriek (leggerartikel 27412, ook NV Werninks Betonmaatschappij of NV Werninks Beton en Aanneming Maatschappij)

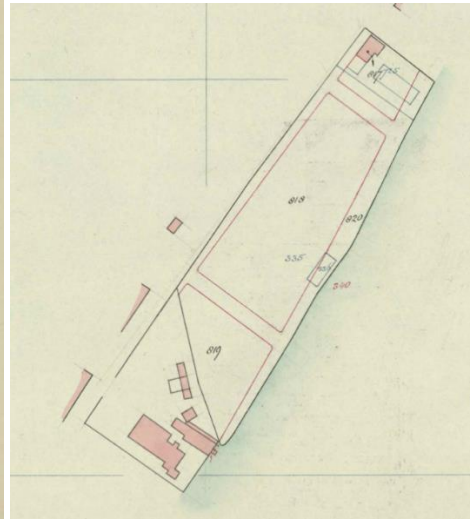
Op basis van luchtfoto's wordt duidelijk dat Wernink ook het zuidelijk gelegen perceel (P 1462) in de bocht van de Rijn in gebruik neemt tussen 1962 en 1966. Dit perceel wordt in 1969 als perceel R 605 verkocht door de gemeente Leiden (leggerartikel 7485) aan Wernink's Beton en Aanneming Maatschappij en Wernink's Industrie en Handelonderneming NV (registerartikel 36966). Na omvorming tot R 1134 wordt het perceel in 1972 eigendom van NV Electrische Kleiwarenfabriek voorheen gebroeders Oppelaar, gev. te Koudekerk aan de Rijn (leggerartikel 39185). Dit is een bedrijf dat in 1961 door Wernink was overgenomen. In 1974 wordt het perceel X 3310.

De percelen gaan na een naamswijziging in dj 1977 over naar BV MIJBOG, Maatschappij tot beheer van onroerende goederen te Amsterdam (registerartikel 46734).

Deze verkoopt alle huizen (percelen R 516 t/ 520) in dj 1978 aan Adrianus van der Valk, restaurateur te Voorschoten (registerartikel 48813).

In dj 1980 gaan de fabrieksterreinen over in handen van de gemeente Leiden (registerartikel 7485). Dit zijn percelen R 481 (opslagterrein), 482 (erf), 483 (erf), R 1129 (erf, opslagruimte), R 1132 (.. erf fabriek silo loodsen), X 3313 (opslagterrein), X 3314 (straat), X 3315 (loodsen erf ..) X 3310 (opslagterrein) en R 617 (loodsen .., ...)

Links: Hulpkaart dj 1916 (ontstaan percelen 2333, 2334, 2335 en 2336)

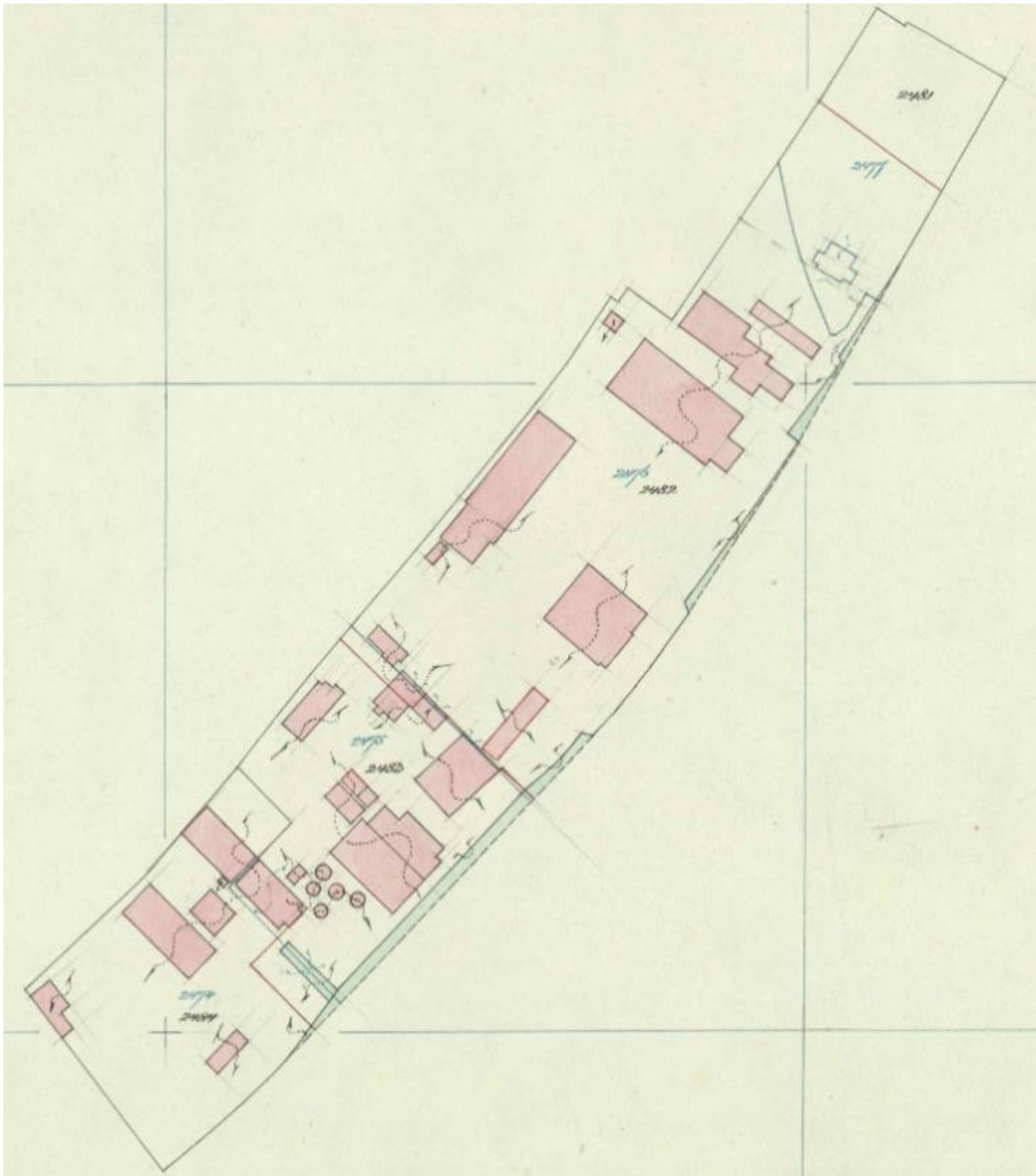
Rechts: Hulpkaart dj 1925, met de percelen ten noorden van de fabriek van Van Sillevoldt. Het betreffen de oude percelen P 335 en 336 en 725 en er ontstaan 817, 818, 819 en 820. *Dit is de aanleg van de Morskade, deels uitgevoerd*

Luchtfoto 1945 en in paars de kadastrale percelen uit 1811 (Tabula)

Hulpkaart dj 1948 (ontstaan percelen P 1461, 1462 (niet van Wernink), 2474, 2475, 2476 en 2477

Hulpkaart dj 1949 (ontstaan percelen P 2481, 2482, 2483 en 2484)

Luchtfoto 1945 (Tabula)

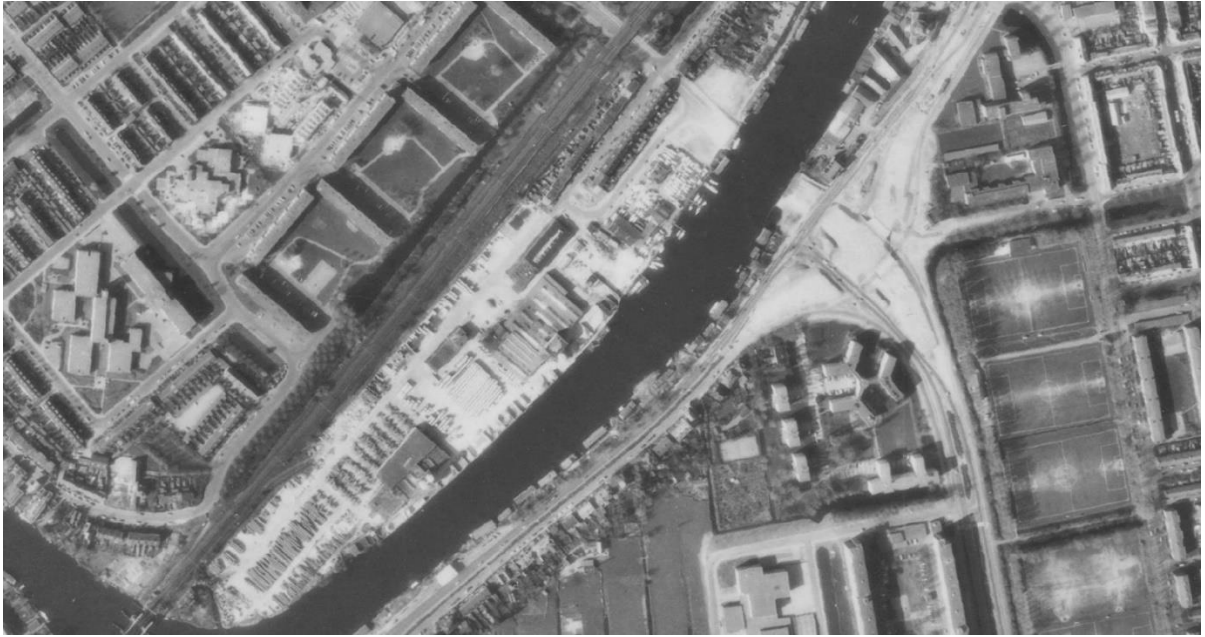
Luchtfoto 1962 (Tabula)

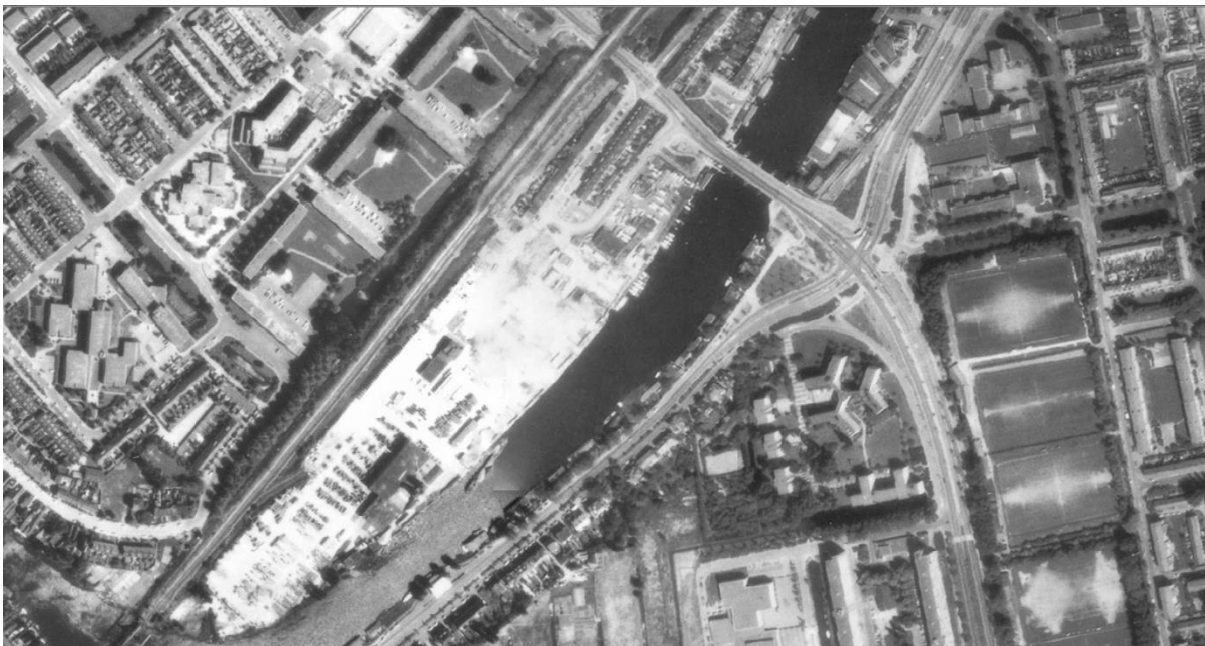
Luchtfoto 1966 (Tabula)

Luchtfoto 1971 (Tabula)

Luchtfoto 1983 (Tabula)

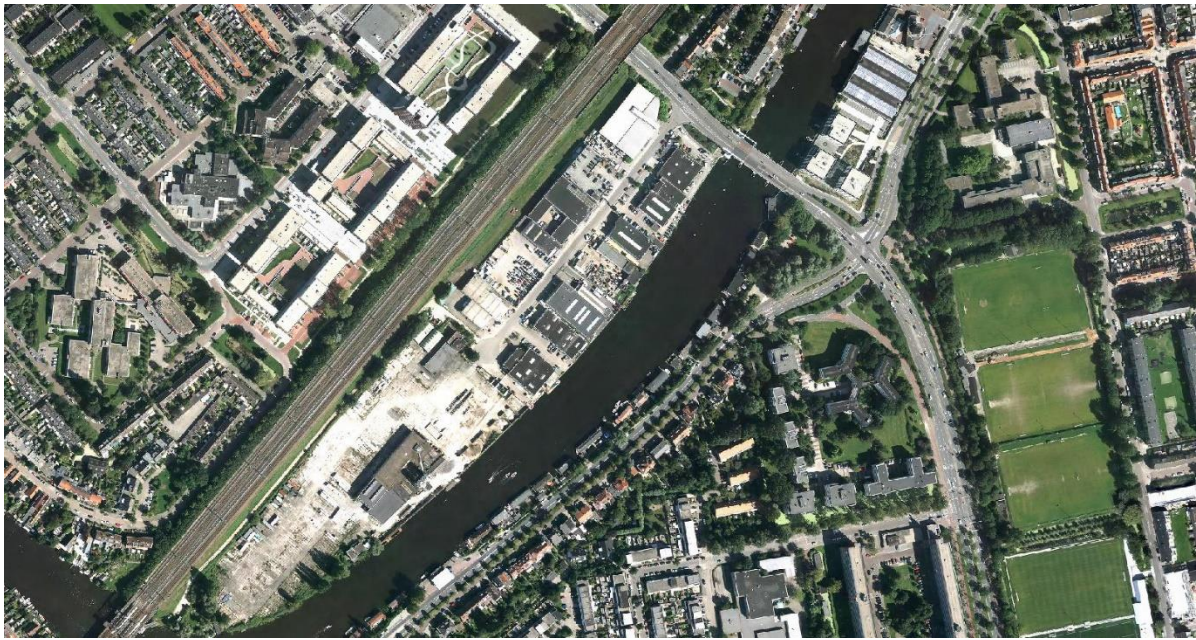
Luchtfoto 1986 (Tabula)

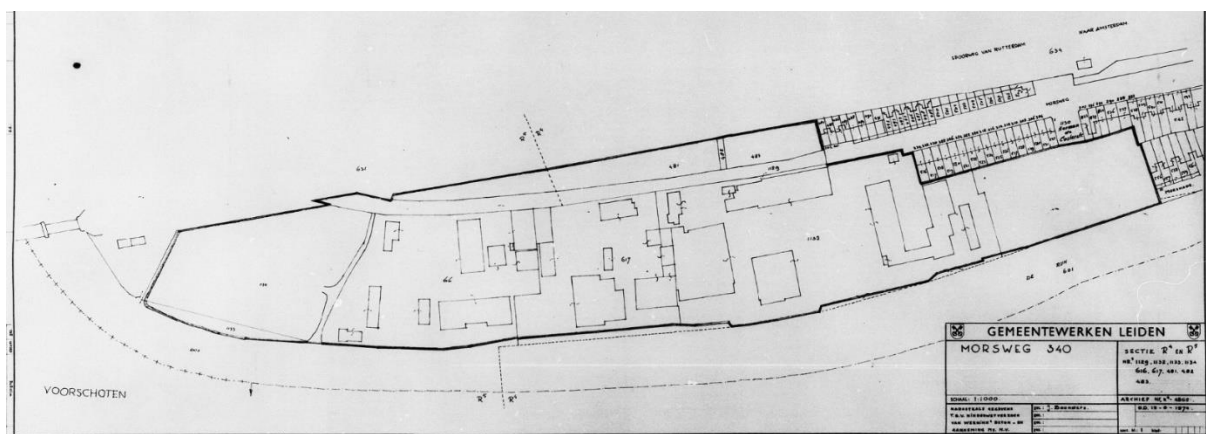
Luchtfoto 1989 (Tabula)

Luchtfoto 1999 (Tabula)

Luchtfoto 2012 (Tabula)

Kadastrale situatie terrein Wernink, tekening 19-08-1974, Gemeentewerken Leiden (ELO, volgnummer K4-4862)